

Papp István

Karpaszomány, krimi, kitelepítés – Egy család határai

Markó György – Sándor Ákos – Sz. Kovács Éva: *A teniszbajnok. Pétery Jenő és egy polgári család élete és viszontagságai a XX. században*. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2019. 202 o.

Egy könyv születése sok mindennel magyarázható. A történészek általában szeretnek határozott témaválasztásra, előre megfontolt szempontokra, tudatosan végigvitt gondolatmenetekre hivatkozni. Holott a véletlen, vagy mondjuk úgy, a valószínűtlen történések legalább annyira segíthetnek egy-egy nagyszerű munka világra jöttében, mint az emberi élet jelenségeinek megfejtésében. A most ismertetésre kerülő mű valószínűtlen találkozások eredményeképpen kerülhetett az érdeklődő olvasók elé. Az alapanyagát egy családi fotóalbum-sorozat képezte, amely a szerzők egyikének, Sándor Ákosnak egy internetes hirdetés révén jutott a birtokába. A családtörténeti kutatásokat folytató

közgazdász felesége Jeszenszky-leszármazott, ezért figyeltek fel a Jeszenszky-Pétery család tagjait ábrázoló gyűjteményekre. Egy tolna megyei faluból és egy budai taxiso-főrtől származott az a nyolc album, amelyek egészen hihetetlen módon egy tulajdonoshoz kerültek, s nagyszerű áttekintést adnak egy polgári családi huszadik századi életútjáról.

A recenzió címében jelzett *határ* szó térben és időben egyaránt értendő. Bármilyen egyértelműnek is tűnik, ahány embert kérdeznénk, talán annyiféleképpen húznák meg saját családjuk határait. Ráadásul egy-egy család, különböző házakban és lakásokban, palotákban és kunyhókban élhet, s a több, egymást követő nemzedék révén együtt mozog a történelemmel, annak alakítójaként, elszenvedőjeként vagy szemlélőjeként. A családtörténeti kutatásokat végző Sándor Ákos Sz. Kovács Évát, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának kutatóját és Markó György hadtörténészt hívta segítségül, és így született meg egy különös könyv, amely a legmívesebb tudományos ismeretterjesztést szolgálja, szép stílusban, jó képekkel illusztrál-

va/kísérve az igazán fordultatos történetet, s közben a szűkebb szakmát is számos elgondolkodtató, a hagyományos értelmezéseket megkérdőjelező állítással lepi meg.

Kiindulópontként érdemes a 14. oldalon közölt családfát szemügyre venni, és hozzá többször is visszalapozni az olvasás során. A két főszereplő, Pétery Jenő („a teniszbajnok”) és Pétery János („az embermentő”) gyermekkori örökbefogadás révén lettek testvérek: Pétery János kormányfőtanácsos, az Egyesült Fővárosi Takarékpénztár igazgatója 1911-ben adoptálta a zsidó származású, katolizált textilkereskedő Bottenstein Sámuel Balogh János névre hallgató fiát. Ő hamarosan felvette a Pétery nevet, s a nála egy évvel fiatalabb mostohatestvérével egészen különös fordulatait élték meg a huszadik századi magyar történelemnek. Mindkét fiú kétszer nősült, és Jenő második felesége, Juhász Katalin, válása után ismét férjhez ment. Az (ex)feleségek és (ex)férjek, fiúk és unokák egyaránt e bonyolult család ága-bogát alkották. Sikereikből és kudarcaikból kiválóan megrajzolható a huszadik századi Magyarország portréja, hiszen találkozunk polgárokkal, arisztokratákkal, köz- és magántisztviselőkkel, parasztfiúkkal és cselédlánnyokkal is.

Pétery Jenő az óbudai Árpád, míg János az erzsébetvárosi Madách Gimnáziumban érettségizett, a régi budapesti polgárság reprezentatív középiskoláiban. Mindketten egyéves tartalékos tiszti képzésben vettek részt, és ennek végeztével tisztjelöltként felvarrhatták egyenruhájukra a zubbony ujjvégződése fölött lévő sárga színű zsinórzatot, a karpaszományt. Mindketten szolgáltak az első világháborúban, János rövid ideig, Jenő viszont végigjárta a különböző hadszíntereket: Galíciától kezdve a Gyimesi-havasokon át az Isonzó partjáig bezárólag. Ebből az időszakból származik a fényképek első sorozata, ami önmagában egy szépen divatozó polgári szokás, a fotózás térnyeréséről árulkodik: láthatjuk a Dnyeszteren átkelő lovas tüzéretket, a fenyőfák árnyékában ütegszögmérőt állító katonákat, a vízparti barakkokat, a jéggé fagyott vízimalmot, a szénát gyűjtő katonákat és a front mögött alkalmi teniszpályát építő tiszteket. Ugyancsak fontos mentalitástörténeti adalékokkal gazdagodunk: a polgárság életmódjának meghatározó kérdése a szabadidő megléte és eltöltése: ennek lehet eszköze a sport, nemhiába hódolt Pétery Jenő a tenisz mellett a sélésnek, a bridzsnek és az autózásnak is.

Tanulságosak a testvérek házasságai is: mindkettejük első felesége egy-egy szép, fiatal színésznő lett, ám mindegyik frigy viszonylag hamar zátonyra futott. A kor változatos színházi és operett-világának felvillantása mellett fontos társadalomtörténeti adalékokkal is jár az a bonyodalom, amely Kállay Angéla, Pétery Jenő első felesége utótörténetéből felfeslik. A hölgy egy Szabolcs megyei birtokos, Csobaji József jegyese volt, ám a házasság megkötése előtt a férj gyilkosság áldozata lett. A krimyszerű történetben a két világháború közötti vidéki Magyarország szinte minden fontos problémája felszínre bukkan: a nyomorgó agrárszegények, a meg nem valósított földosztás, a falusi antiszemitizmus és a közigazgatás visszásságai. A népi mozgalom és a szélsőjobb határvidéken tanyázó Kárász József *Csobaji krónika* címmel önálló szociográfiát írt az esetről. A vádlottként elítélt s valóban tisztázatlan körülmények kö-

zött börtönbe küldött Begre Albert már-már betyárokat idéző módon szökött meg a fogságból, szervezett rablócsapatot, s 1945-öt követően a vele együtt raboskodó Vas Zoltántól kért segítséget, míg 1956 után az újjászerveződő állambiztonság kasszafúróként szeretette volna alkalmazni a Szabad Európa Rádió bécsi irodája ellen. És ha még mindez nem lenne elég: a nagy port felvert gyilkossági ügy szolgált Móricz Zsigmond nagyszerű kisregényének, a *Forró mezők*nek a nyersanyagként is.

Érdeemes arra is felfigyelni, hogy mindkét színésznő pályája megszakadt a Pétery-fiúkkal történt házasságkötést követően, s még a válásuk után sem igazán tudtak újból szakmai karriert kezdeni. Ez árulkodó jel lehet a nők korabeli társadalmi megítélésében és sikeres szakmai pályafutás erősen korlátozott mivoltában. A szerzők bőszesen idéznek a korabeli hírlapok akkoriban még felettébb eleven színikritikáiból, s így olyan apróságokat is megtudunk, hogy Georges Clemenceau nem csupán a párizsi béketárgyalások alkalmával került a honi sajtó hasábjaira, hanem már bő évtizeddel korábban. Pétery János első felesége, Várady Ili a későbbi francia miniszterelnök *A boldogság fátyola* című darabjában is szerepelt. Heltai Jenő fordította ezt az allegorikus művet, amely jókora bukás volt: négy előadást követően le kellett venni a színpadról. A Tigris és a magyarok találkozása nem sok jót eredményezett.

A kötet meghatározó részét teszi ki Pétery Jenő és sógornője, Várady Ili sportpályafutásának bemutatása. A mai viszonyokhoz képest igen későn, 30 éves koruk fölött váltak a magyar teniszsport meghatározó szereplőivé, többszörös magyar bajnokká és nemzetközi serlegek birtokosává. Ez nem annyira meglepő, hiszen a Nagy Háború és a nyomában járó társadalmi összeomlás sok mindent késleltetett, így bő fél évtizedre megakasztotta a sportéletet is. Így történt ez a második világháború során is, s ennek látta kárát a magyar teniszsport első két nagy csillaga is, Kehrling Béla és Asbóth József, akik még fényesebb nemzetközi pályafutást mondhattak volna magukénak, ha nem vesz el hosszú éveket életükből a fegyverek zaja. Pétery Jenő Kehrling állandó partnere volt, míg szövetségi elnökként a szervezett teniszoktatás 1930-as évek második felében történt elindításával Asbóth József pályakezdését segítette. A zöld gyepen és sárga agyagon űzött játék felkeltette a magas politika figyelmét is, Horthy Miklós többször megtekintette az izgalmasnak ígérkező meccseket, sőt egy alkalommal a gödöllői királyi kastélyban lévő pályán 40 000 gyertya fénye mellett ütogethetett Pétery Jenő. Ez persze nem mentesítette őt a korszellem hatásától. 1938 őszi elnöksége idején döntött úgy a Magyar Országos Lawn Tenisz Szövetség, hogy külföldi versenyeken csak az kaphat rajtengedélyt, aki „*idegen hangzású neve helyett magyar nevet vesz fel*”. Joggal jegyzik meg a szerzők, hogy mindezt Pétery Jenő egy évvel hű barátja és partnere, Kehrling Béla halála után fogadtatta el. E kínos epizód után is folytatódott Pétery sportvezetői karrierje, sőt ezután ifjú házasként neki és feleségének, Juhász Katalinnak 1941 tavaszán az idén nyáron elhunyt Tabányi Mihály szolgáltatta meg a tangóharmonikát a Hungária Szálló teraszán.

Ám az idill nem tartott sokáig, sőt utólag visszatekintve ezek voltak a tágan vett Pétery család életének utolsó nyugodt hónapjai, sőt talán percei. A szintén a pénz-

ügyi-banki-tőzsdei világban forgolódó Pétery János 1944 tavaszán a történelem sűrűjében találta magát. Azt gondolhatnánk, hogy az 1944/45-ös embermentés igazán jól feltárt és dokumentált fejezete a magyar történelemnek, de valójában még mindig érhetnek minket meglepetések. Az utóbbi évek friss kutatási eredménye Pétery János és Friedrich Born, a Nemzetközi Vöröskereszt svájci delegátusának hősies tevékenysége, melynek központja Péterynak a budai Tulipán utcában található, több lakásból álló háza volt. A história keserű fintonaként Pétery kitelepítési dokumentációjának részleteként maradtak ránk azok az igazoló és hálálkodó levelek, amelyek a portugál és svájci védlevelet kapott emberektől vagy éppen a villa pincéjében bujkálóktól származnak. Ezek éppen azt a célt szolgálták volna, hogy 1951-ben igazolják a címzett humanizmusát, bátorságát, példamutató magatartását. E helyett a bürokratikus irattermelés részét képezték, visszhang és válasz nélkül.

Számomra a kötet legérdekesebb fejezete Jeszenszky József és felesége, Pétery János második arája, élettörténete volt. A bárói címet viselő férfi Tolna megyében rendelkezett 510 katasztrális hold birtokkal és Alsóhídvégen egy kisebb kastéllyal. Egyik unokatestvérének a férje a magyar diplomáciai kar jeles képviselője, Barcza György volt, akit elsősorban 1938 és 1941 közötti londoni követi szolgálata és Bárdossy László miniszterelnökkel kialakult konfliktusa okán ismerhetnek a történelem iránt érdeklődők. Jeszenszky József végzett okleveles agrárszakemberként hozzáértéssel irányította gazdaságát, amely már az 1920-as években cséplőgéppel, gőzlokomobillal működtetett ekével és kovácsműhellyel rendelkezett. A megszerzett tudás igazán 1945-ben kamatozott. Birtokából 208 katasztrális holdat osztottak fel az igénylők között, míg 80 katasztrális holdnyi erdőt államosítottak. A báró 1945 őszén alkut kötött korábbi gazdasági cselédjeivel: bérbe vette tőlük a juttatott földet, vállalta a traktorral történő szántást, biztosította a vetőmagot, és eleget tett a beszolgáltatási kötelezettségnek. Ehhez hasonló példát nem ismerünk, s azért is fontos ezt hangsúlyozni, mert Jeszenszky József egyszerre ismerte fel a földosztásban megtestesülő társadalmi igazságosságot, ugyanakkor tisztában volt a racionális gazdálkodás mibenlétével, és képes volt a kettőt összehangolni. Míg 1945 előtt a szociális elv sikkadt el, a földosztás nyomán sok helyütt az üzemszerű, okszerű gazdálkodás vált lehetetlenné. Pedig meg lehetett volna a két célt együttesen is valósítani, ahogyan arra az alsóhídvégi példa rávilágít.

Az idillinek nem, de ideálisnak minden bizonnyal nevezhető állapot nem tartott sokáig, mivel 1946/47 folyamán mondvacsinált okokkal mind a férj, mind a feleség ellen rendőrhatalósági eljárás indult. A felettébb ingatag lábakon álló feljelentések remekül példázzák, hogy hiszterizált politikai viszonyok közepette milyen kontrollálatlan vádaskodások, gyanúsítások kapnak teret, s hogyan szivárog le a mindennapok szintjére a nagypolitika által gerjesztett gyűlölet. Lényegében ennek esett áldozatul az egyszerre emberségesen és észszerűen is gondolkodó Jeszenszky József és Juhász Katalin, akik a dél-budai központi internálótáborba kerültek. A talpra állás igazából

már nem sikerült: az 1950-es években lábtörlő szőnyegek készítéséből, illetve a régi vagyontárgyak maradványainak eladogatásából élt a házaspár.

A Pétery-fivérek kitelepítését feldolgozó fejezetek az egész kötet legjobban végiggondolt és legtöbb újdonságot hozó részei közé tartoznak. Esetükben nem annyira a politikai megtorlás vagy netán az egyéni bosszú érvényesült, hanem sokkal inkább az egész akció egy másik, igencsak fontos aspektusa: az újonnan berendezkedő elit lakásigénye. A Tulipán utcai többlakásos villa még háborús sérülésektől leromlott állapotában is vonzó célpontnak számíthatott. A szerzők idézik Farkas Mihály 1952 májusában, egy tisztképző iskola parancsnoka előtt tett kijelentését, amelyben a lakáshiány megoldását nemes egyszerűséggel a következő módon tartotta megoldhatónak: „*Lépjenek érintkezésbe az Államvédelmi Hatósággal ebben az ügyben, az majd segítségükre lesz.*”

Természetesen a kitelepítések folyamatát is végigkísérte az egyéni alkuk, felmentések, kivételezések vagy segítségnyújtások rendszere. Ebben nem volt semmilyen logika és következetesség, illetve talán annyi, hogy a politikai befolyás és kapcsolatrendszer mégis számított. Ezt két példával is igazolják a szerzők. József Attila húgát, József Etelkát mint panziótulajdonost ítélték lakóhelyének kényszerű elhagyására. Mentésítési kérelmében nem csupán „proletárköltő” bátyjára hivatkozott, hanem arra a tényre is, hogy ő és a férje bújtatták az illegális kommunista Rákosi Mátyást. Keviczky Sándor mérnök pedig Illyés Gyula közbenjárását kérte, akinek a nyilas korszakban adott menedéket. Az akció sikerrel járt, mivel „*Házi [Árpád] belügyminiszter telefonált. Illyés Gyulát bújttatta.*” Ez természetesen nem csupán Illyés önzetlen segítségéről árulkodik, hanem arról is, hogy közéleti súlya- és szerepvállalásai révén kiemelten fontos volt a Rákosi-rendszer számára is. Ahhoz, hogy adhasson, neki is adnia kellett. Még érdekesebb, hogy Halassy Nagy Józsefet, aki később informátorként keserítette meg Pétery János életét, operatív érdekéből nem telepítették ki, vagyis azért, mert bizonyítani tudta, hogy ügynökként segíti az Államvédelmi Hatóság munkáját.

Halassy Nagy, mint „Halász” fedőnevű ügynök, tudatta az ÁVH-val, hogy Pétery János és felesége levelezést folytat az emigrációban élő Baranyai Lipóttal, a Magyar Nemzeti Bank korábbi elnökével. Ez a rosszindulatú információ s az ennek nyomán elinduló, sovány eredményeket hozó vizsgálat mégis elegendő volt ahhoz, hogy 1952-ben kémkedés és valutaüzérkedés vádjával Pétery Jánost tízévi börtönbüntetésre ítéljék. Végül az 1956-os forradalom napjaiban hagyhatta el a váci fogházat, és a második szovjet támadást követően az emigráció mellett döntött. Tőle függetlenül már korábban elhagyta Magyarországot felesége és két fia, akik végül egy határ közeli osztrák falu iskolájában találkoztak. „*Egy öreg ember sírt fölöttem. Ő volt az apám*” – idézte fel a drámai egymásra találást több évtized távlatából a kisebbik fiú, Pétery András. A lassúbbá váló történelem némi megnyugvást hozott a Péteryek számára: Pétery János ugyan nem tudott beilleszkedni, de két fia új otthonra talált az Egyesült Államokban. Az itthon maradt Pétery Jenő a kádári konszolidáció Magyarországn szo-

lid visszatérést élhetett át, elismerték a magyar teniszsport történetében játszott szerepét, és írogathatott a *Magyar Nemzet* sportrovatába.

A család történetének lezárásaként Ágh István szép verssorát idézik a szerzők: „*Mint lassú szél háztetőt, elfújta fölüllem az idő családom nemzedékeit.*” Sajnos itt nem az idő múlásának természetes üteméről, hanem valóban a történelem viharos tombolásáról volt szó. Egy igazi polgári mentalitást (a szorgalom és műveltség fontosságát, a társadalmi és egyéni felelősségvállalás képviselését) hordozó testvérpár és tágan határolt családjuk történetét ismerhetjük meg a könyv lapjairól. A számos szépen beillesztett, jól kivethető fényképpel megírt kötet valóban megfelel a legmagasabb színvonalú tudományos ismeretterjesztés szándékának.

Kulcsszavak: *Horthy-korszak, kitelepítés, könyvismertetés*

A bookreview about György Markó – Ákos Sándor – Éva Sz. Kovács: A teniszbajnok. Pétery Jenő és polgári családi élete és viszontagságai a XX. században (The tennis champion. Jenő Pétery and a vicissitudes and life of a bourgeois family in the XXth century)

This book a result of incident and professional historical research. The first steps of the research were inducted by two spectacular photo-collections. These photos depict the every-day life and customs of Pétery-Jeszenszky family in the 1930's and 1940's. The fate of family summarizes the most important lines of history of Hungary in the 20th century. The main characters were Jenő Pétery and János Pétery. The first one was famous tennis player and trainer, the second one was a clever and intelligent bank officer, who rescued lots of humans during in time of Holocaust. After World War II both of them had got crucial experiences, because they had to leave Budapest and were deprived of their flats. János Pétery became victim of a false political trial in the 1950's as well. His brother succeeded to stabilize his moderate life-stlye in the era of Kádár regime, but János Pétery and his family fled from Hungary after the repression of revolution in 1956. Their fate illustrate the complicated and sad way of Hungarian bourgeoisie in the 20th century. This historical experience effected basically history of Hungary after 1989 as well.

A tanulmányokkal kapcsolatos észrevételeiket, megjegyzéseiket az alábbi címre küldjék: betekinto@ABTL.hu. Kérésükre szívesen továbbítjuk levelüket az adott szerzőnek.

Cseh Gergő Bendegúz: levéltáros, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának főigazgatója

Máthé Áron: történész, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága elnökhelyettese

Müller Rolf: történész, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

Orbán-Schwarzkopf Balázs: levéltáros, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

Pál István: történész, ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék

Papp István: történész, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

Váradi Natália: történész, II. Rákóczi Ferenc Magyar Főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszék, docens